

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Богдан Сушинський

КОЗАЦЬКІ ПОЛКОВОДЦІ

ШАБЛЯМИ ПИСАНИЙ
ЛІТОПИС

94(477)
С 91

ТАЄМНИЦІ ІСТОРІЇ

Богдан Сушинський

КОЗАЦЬКІ ПОЛКОВОДЦІ

ШАБЛЯМИ ПИСАНИЙ
ЛІТОПИС

Київ
АРІЙ

Книга друкується в авторській редакції.

Сушинський Б. І.

С91 Козацькі полководці. Шаблями писаний літопис /
Б. І. Сушинський. — 2020. — 352 с.: іл. — (Таємниці історії).

ISBN 978-966-498-729-2.

У цьому унікальному виданні подано історико-літературні есе про відомих, маловідомих або й зовсім невідомих широкому загалу військових діячів України, через долю яких пізнаємо мужню, трагічну й водночас славу історію нашої Вітчизни.

Характерною ознакою цих есе є те, що автор відходить від традиційних «виразно класових», а отже, упереджених оцінок діянь багатьох українських полководців. Об'єктивно аналізуючи військову та політичну ситуації, у яких їм доводилося діяти, він нерідко вступає в полеміку з деякими істориками, знімаючи з українських лицарів давнє тавро «зрадників», «відступників», відкидаючи неприпустимий тон зверхності, оцінюючи роль у нашій історії окремих її постатей.

Пропонована книга матиме пізнавальне значення як для учнів та студентів, так і для вчителів, викладачів, науковців, усіх, хто цікавиться історією України. Цілком природно, що вона стане надійним посібником для патріотичного виховання воїнів Української армії.

УДК 821.161.2(477)'06-311.6

ISBN 978-966-498-729-2

© Б. І. Сушинський, 2019
© «Видавництво «Арій»»®,
художнє оформлення, 2020
© «Видавництво «Арій»»®, 2020

ВІДМУННЯ ВІЧНОСТІ

Вступне слово

«Запорозька Січ — суто українська модель середньовічного європейського лицарського Ордену, в якій войовничість народу й потреби самозахисту найідеальніше поєднувалися з його жертвовною волелюбністю і природним аристократизмом духу».

Богдан Сушинський

1

Козаки... В історії українського народу вони з'явилися, як з'являються найцікавіші легенди про справжніх лицарів, оборонців рідного краю. Тепер уже ніхто не зможе з'ясувати, коли та де зародилася найперша ватага цих степових одчайдухів і що саме спонукало їх об'єднатися в козацькій товаристві; хто був їхнім ватажком та яка судилася йому доля.

Козацька слава долинула до нас із-поза віків, отож єдиним свідченням існування перших козацьких загонів, їхніх поривань і боротьби можуть слугувати хіба що скупі словеса літописців, описи вражених, зачарованих мандрівників та скарги приборкуваних правителів, які, звикнувши до безборонності південноукраїнських земель, уже десь у XV столітті раптом відчули, що на відроджуваних у славі й могутності теренах Київської Русі зростає нова військова сила, здатна давати войовникам Сходу і Заходу відсіч, якої свого часу вони зазнавали від могутніх дружин «великих» та «світлих» («світлыми» мали право називатися князі, що об'єднували під своєю владою кілька племен) князів давньоукраїнських. Саме на підставі цих писемних джерел усі знані досі козацькі історики — М. Бельський, М. Максимович, Д. Яворницький, В. Антонович, М. Грушевський — одноставні в думці, що друга половина XV століття — це той час, коли українські козаки виходять на історичну арену. Дехто спробує навіть на точну дату —

1471 рік, тобто рік, коли Київське князівство, що доти зберігало певну автономію, було реорганізоване в одне з воєводств Польського королівства. Таку аргументацію М. Максимовича, на яку, не аналізуючи її, посилається й Д. Яворницький, мабуть, можна витлумачити так, що, втративши рештки державності, український народ почав самозгуртовуватися для захисту своїх земель на засадах народного ополчення.

У цьому є частка істини. Хоч не можна не брати до уваги й соціально-економічного підґрунтя козацтва, яке, по суті, формувалося на майже незаселених і фактично не підлеглих юрисдикції ні Литви, ні Польщі, ні Кримського ханства чи Османської імперії землях. Утікаючи від своїх панів та обживаючи нові терени, люди, що починали називати себе козаками, мусили бути готовими до самозахисту і від татар, і від поляків із литовцями чи якогось іншого війська, що могло опинитися в цих краях навіть тимчасово, ідучи походом на іншу державу.

Якщо вже говорити про соціальні аспекти формування козацтва, то, ясна річ, перші ватаги створювалися здебільшого з найбільш вільних верств українського народу. Однак настав час рішуче зруйнувати давно насаджуваний стереотип, нібито козацтво формувалося тільки з плебсу і в суті своїй мало класовий характер, оскільки, мовляв, головні зусилля спрямовувало на боротьбу проти українських і польських магнатів, поміщиків та інших визискувачів. Треба зовсім не знати історії українського козацтва або геть не поважати самих козаків, щоб і досі ґрунтувати уявлення про них тільки на «класових» легендах. Українське козацтво ніколи не витворювалося за класовою ознакою. До його ватаг, до «коша», вливалися не селяни й кріпаки, а лицарі, готові до самопожертви задля оборони рідного краю. Тому козацькі шаблі брали до рук родовиті князі та бояри, старости й купці, спудеї братських шкіл і випускники академій, жінці й ремісники...

Нема нічого дивного й у тому, що одним із перших життєписців українського дніпровського козацтва став польський аристократ, історик, воїн і мандрівник Мартин Бельський (1494—1575 рр.). Козацтво народжувалося за тих часів, коли, як уже мовилось, українські землі й українська людність жили могутністю спочатку Литовсько-Української, потім Польсько-Литовсько-Української держав. Попри всі утиски, що їх

українське селянство, а згодом і козацтво зазнавали від шляхти, на першому етапі становлення цього визвольного руху українські козаки і польські жовніри виступали здебільшого як союзники в боротьбі зі спільними ворогами — Кримською і Білгородською ордами, Османською імперією та Московією. Тому оборону українських земель польські хроністи завжди сприймали і як оборону польських теренів.

У «Хроніці» М. Бельського віднаходимо свідчення, що 1489 року в складі війська князя Яна Альбрехта, сина польського короля Казимира IV, уже діяв загін українських козаків. Женучи Кримську орду, що вдерлася на Південне Поділля, Альбрехт увесь час тримав у авангарді козаків, які добре знали побузькі краї і провели його військо до Савранки, притоки Південного Бугу. Водночас в іншому документі — Уставній грамоті Великого князя Литовського Олександра I, датованій 1499 роком, ідеться про козаків, що гуртувалися в основному гніздовищі козацтва — на Дніпрі, у районі Черкас.

Одначе обидві ці дати правомірніше сприймати лише як запізніле відлуння справжніх часів зародження козацтва, яке свою історію, починаючи з найперших її кроків, мало звичай укладати не літописами й хроніками, а шаблями та пістолями. Що й полишалось на нашій землі енциклопедіями козацьких могил...

Тепер, звичайно, доводиться шкодувати, що предки наші охочішими були до шаблі та плуга, ніж до пера, бо коли народ сам лінується увічнювати власний життєпис у мудрих і правдивих письменах, його починають увічнювати інші, але вже на свій смак і своє розуміння, підганяючи під власну національну гордість. І доводь потім із холодної височини століть, хто ти є, від кого і звідки походиш, якої мови та віри син...

Важко сказати, чи й самі засновники отих перших козацьких ватаг знали пояснення свого ймення. Козак — то й козак... То чи ж варто дивуватися, що й досі історики та філологи ледь не всіх європейських народів намагаються з'ясувати походження цієї назви, вдаючись, хто до джерел туранських (туркестанських), згідно з якими «козак» досить промовисто тлумачиться з уживаного туранськими арійцями словосполучення «кай» — «сак», тобто легков'ючений, готовий до походу; хто до половецьких, бо ж у мові половців «козак» означало «дозорець», «вартовий», «той, що йде попереду». І погодьмося,

саме це тлумачення найбільше відповідає суті й призначенню перших загонів козацтва, що завжди стояло по прикордонню українських земель. Трапляються й інші етимології. Наприклад, назву «козак» виводять зі слова «косак» — той, хто носить косу, або оселедець.

Утім якогось особливого значення походження цієї назви для нас із вами не має. Оскільки, хто б і яким чином не витлумачував це слово, для безлічі поколінь українського народу воно вже давно набуло такого історико-героїчного змісту, що українець вимовляє його з якоюсь особливою національною гордістю, а почувши з вуст іноземця, взагалі проймається святою повагою до предків.

Значно важливіше для нас сьогодні з'ясувати ось яку деталь. Так уже узвичаїлось, що навіть в уяві українця, який не без надсади мусив пізнавати свою історію з невелемовних і не завжди правдивих шкільних підручників, українське козацтво здебільшого уособлюється в образі Запорозької Січі. Проте таке уявлення помилкове, бо, починаючи відлічувати історію українського козацтва від появи Січі, поєднуючи ці два поняття, ми значно звужуємо рамки історичних реалій. Адже «українське козацтво» як таке зародилося значно раніше, ніж князь Дмитро Вишневецький-Байда, ґрунтуючись на статутах лицарських орденів, згуртував «низове січове» товариство у своєрідний лицарський козацький Орден.

При цьому слід пам'ятати, що козацтво наше формувалося в різних краях України: на Дніпрі, зокрема в районі Черкас і Канева; на Південному Поділлі, у межиріччі Кодими і Савранки; у районах Брацлава і Кам'янця.

І вже зовсім помилково обмежувати район становлення козацтва степовою та лісостеповою частинами Південної України. Добре відомо, що досить велике антипольське повстання, що спалахнуло 1489 року в Галичині під проводом отамана Мухи (у ньому брало участь близько 9 тисяч повстанців), його учасники теж оголосили козацьким, оскільки бойову основу цього війська становив загін козаків. Крім цього, не слід забувати, що козацькі загони виникали також на Чернігівщині, Волині та Полтавщині.

Тож навіть якщо роком заснування українського козацтва вважати документовано визначений 1471 рік (хоч зрозуміло,

що насправді воно виникло раніше), то і в цьому разі 2001 року Україна, а може, й увесь слов'янський світ мали б відзначити 530-річчя українського козацтва. А заснування Запорозької Січі як постійного військового табору, лицарського Ордену та військово-політичної сили датоване 1556 роком, коли на острові Хортиця було споруджено фортецю та сформовано козацький гарнізон.

Ні через хроніки-літописи, ні через докладні історичні дослідження та посібники, ні через описи битв і давніх подій історія народу не сприймається так виразно й образно, як через історичні постаті. Саме з цього я й виходив, задумуючи книжку-есе «Козацькі вожді України», у якій маю намір оглянути діяльність не лише гетьманів і кошових отаманів, а й ватажків інших рангів. Оскільки тих самих керівників козацького руху в різних джерелах називають то «*гетьманами*», то «*отаманами*» чи «*кошовими отаманами*», то, перш ніж перейти до конкретних постатей, подаю тлумачення козацьких чинів, пропонуючи такий табель про ранги:

Гетьман України. Загалом слово «*гетьман*» у Польсько-Литовсько-Українській державі тлумачили як «*командувач*». Коронний гетьман у Польщі завжди був головнокомандувачем. Польний гетьман — його заступником. Що ж до гетьманів України, то вони були не лише головнокомандувачами війська, а й виконували обов'язки керівників держави.

Гетьман українського козацтва. Гетьман, що командував полками чи загонами українських козаків, у яких, крім запорозьких, могли бути також городові й надвірні козаки, повстанці чи добровольці.

Гетьман повстанської армії. Вважаю, що цей чин слід вирізнити, хоч досі цього ніхто формально не робив. Гетьманами повстанської армії слід уважати командувачів, що керували повстанськими військами, до складу яких, зокрема, входили і полки запорозьких та інших козаків.

Гетьман Лівобережної (чи Правобережної) України. Це гетьман із функціями «*гетьмана України*», влада якого, однак, поширювалася тільки на одну з названих частин України. Обирали їх теж козаки тієї чи іншої частини України. Дехто називав себе й «*гетьманом по обидва боки Дніпра*».

Наказний гетьман. Уважаю, що було чотири типи наказних гетьманів. Перший — наказний гетьман, що його козацтво обирало на певний час, до виборів справжнього гетьмана. До таких виборів козаки вдавалися найчастіше за екстремальних умов. Другий — наказний гетьман, що його призначав сам гетьман на час походу. Таке ставалося у випадках, коли з якихось причин сам гетьман вести військо в похід не міг. Третій — коли частина козаків не погоджувалася з гетьмануванням законного обранця й висувала свого, вдаючись до цього кроку як до засобу політичного тиску. Нарешті, за часів входу України до складу Російської імперії «наказними» називали гетьманів, що їх призначав царський уряд поза волею козаків. Хоч у законі й мовилось, що уряд мав затверджувати гетьманів, яким довірила булаву козацька рада.

Слід зазначити, що наказні гетьмани з'являлися в усіх тих випадках, коли з'являлись і власне гетьмани. Тобто були наказні гетьмани України, наказні гетьмани повстанської армії, Лівобережної чи Правобережної України тощо.

Гетьман Війська Запорозького (гетьман запорозького козацтва). І самі історики, й автори, що пишуть на історичні теми, на жаль, не завжди розрізняють чини «гетьман України», «гетьман повстанської армії» і... «гетьман Війська Запорозького». Варто мати на увазі, що гетьман Війська Запорозького командував тільки запорозькими військами, цебто січковим лицарством, що існувало на Запорожжі на засадах професійного війська. Однак його влада поширювалась і на території, підконтрольні Січі, тобто за певних умов він був і головним адміністратором цих країв.

Гетьман реєстрового козацтва. Влада цього гетьмана була чинною тільки щодо козаків, які належали до польського королівського реєстру; чисельність і поіменний склад їх затверджували коронний гетьман Польщі, а відтак — сейм і сам король. Це козацтво фінансувалося польським урядом, тобто озброювалося, споряджувалося й контролювалося державою.

Гетьман нереєстрового козацтва. Цьому гетьманові випадало командувати городовими козаками або ж повстанцями, що оголошували себе козаками, а їхні загони набували ознак козацтва; тобто тим воїнством, яке не підлягало ні гетьманові реєстру, ні гетьманові січовиків.

Полковник. Слід розрізняти два типи козацьких полковників. Полковники, що були командирами полків та окремих з'єднань, тобто, за європейськими уявленнями, — генералами. Подеколи в західноєвропейських джерелах їх так і називали. І можна лише пожалкувати, що навіть Б. Хмельницький — у той час, коли він уже створив регулярну армію — не запровадив генеральського чину. Це іноді заважає нашим сучасникам — як, утім, заважало й сучасникам-європейцям Хмельницького — адекватно оцінювати роль тієї чи іншої посади, її військово-політичну вагу.

Були полковники, які виконували також функції адміністраторів у полках, тобто в певній адміністративно-територіальній одиниці. За мирного часу такі полковники могли присвячувати себе лише адміністративній справі, проте в разі війни мали обов'язок ставати до зброї на поклик гетьмана (або короля — залежно від періоду та характеру взаємин між козацтвом і Польщею) зі своїм полком або кількома полками.

Кошовий отаман. Козацький офіцер, який, по суті, був комендантом Запорозької Січі. За відсутності виборного гетьмана він також виконував функції адміністратора на підлеглий Січі території, був командувачем козацького війська.

Наказний отаман. Козацький офіцер, який ставав отаманом на час походу, коли з якихось причин кошовий отаман не міг вести військо. У такому разі наказним його призначав сам кошовий. Траплялося, що кошовий просив козаків самим обрати собі наказного отамана. Виникали й інші ситуації. Наприклад, якщо під час походу кошовий отаман гинув чи діставав тяжке поранення, то козаки обирали собі наказного, а вже після повернення на Січ обирали кошового, залучаючи до цих виборів і те козацтво, що не брало участі в поході, виконуючи функції січового гарнізону.

Були також **городові отамани**, що виконували функції міських і селищних адміністраторів, а ще — **сотники та курінні отамани** (тобто отамани, що командували куренями — щось середнє між сучасними ротою та батальйоном). Однак офіцерів цього рангу ми поки що не характеризуватимемо. Що ж до перших козацьких командирів, таких як Предслав Лянцкоронський чи Остафій Дашкевич, то одні дослідники

називають їх гетьманами, інші — отаманами чи просто ватажками. На мій погляд, є всі підстави називати їх гетьманами.

Весе я це доводитиму. Погодьтеся, називати «отаманами» князів Вишневецького, Острозького, Глинського просто недоречно.

Ще кілька зауважень. У козацькому та повстанському війську офіцерів називали старшиною. Цей термін трапляється і в моїх есе, хоч подеколи, особливо в розповідях про реєстрове козацтво, доводиться вживати й термін «офіцери». Зрештою, сотник, полковник — офіцерські звання. У зарубіжних дослідженнях, наприклад, у французьких виданнях, Б. Хмельницького нерідко називали генералом. Утім не будемо полемізувати з цього приводу, краще з'ясуємо, які були старшинські звання (чини) та посади.

Вони поділялися на головних, або генеральних, старшин і на полкових, сотенних. Коротко оглянемо цей старшинський реєстр, пояснюючи значення чинів і посад мовою, зрозумілою нашим сучасникам.

Генеральний осавул (генеральний ад'ютант). З погляду сучасника, це генерал чи полковник, який відповідає у війську за дотримання законності й порядку, інспектує військові частини. Їх іще називали «військовими осавулами».

Генеральний хорунжий. Задумувалася ця військова посада для старшин, які мали оберігати військові прапори (хоругви). Сьогодні генерального хорунжого можна сприймати як офіцера генштабу, що наділений комендантськими функціями, бере участь у військових радах.

Генеральний бунчужний. Бунчук — один зі знаків гетьманського маєстату у формі древка з металевим яблуком на кінці, з-під якого звисав кінський хвіст. За задумом козацьких першозасновників, генеральний бунчужний — офіцер штабу, що персонально відповідає за збереження цього знака, а також виконує особливі доручення гетьмана.

Генеральний обозний. Сучасною «армійською мовою» цей термін можна пояснити так: заступник командувача з артилерії, начальник армійської артилерії. Оскільки артилерію возили на возах, в обозі, то генеральний обозний командував й обозом; мав також обов'язок закладати табори.

Генеральний писар. Начальник гетьманської канцелярії. На час воєнних дій функції цього представника старшини дуже нагадують функції сучасного начальника штабу.

Генеральний суддя. Особливих пояснень ця посада не потребує. Суддя — це суддя.

Генеральний скарбник (або підскарбій). Штабний офіцер, який відав усіма фінансами армії, гетьманату. Виконував, як ми б сказали тепер, функції міністра фінансів.

Відповідно були також: полковий осавул, полковий хорунжий, полковий обозний...

До речі, щодо судочинства та ставлення українців до суду й законів. У своїй праці *«Літопис Малоросії або Історія козаків-запорозжців»* французький історик Жан-Бенуа Шерер (XVIII століття) занотовує цікаве спостереження: *«Жодна нація не виявляє стільки поміркованості в незгодах, як мешканці Малоросії. Там обидва супротивники спокійно їдуть тим самим возом, п'ють, їдять і сплять разом, навіть коли треба проїхати 300 верст, щоб дістатися до судді. І коли вони нарешті до нього добираються, кожен подає свої докази й розпочинає справу проти другого. Така поведінка є, безперечно, одним з найкращих свідчень того, як вони поважають закони, а також безсторонності та справедливості тих, хто забезпечує їх виконання»*.

Чи не правда, така законослухняність предків гідна нашого наслідування?

Уже коли ці есе публікувалися в пресі, надійшло чимало прохань від читачів і телеглядачів, щоб визначити роди козацтва. Подаю таке визначення. Отже, в різні часи в Україні існували:

Січове козацтво. Це козацтво, яке формувалося на Січі. Це були професійні воїни-лицарі, переважна більшість яких не мала ні маєтностей, ні родини, і все своє зріле життя по-черне-чому присвячувала служінню козацькому товариству та Україні.

Городове козацтво. Основу його становили козаки, що жили в містах і селах України, мали сім'ї та господарство, але були приписані до козацьких сотень і полків, у які, за наказом командування, з'являлися з конем та зброєю. У мирний час городові козаки нерідко залучалися до різної охоронної та поліційно-жандармської служби.

Надвірне козацтво. Це переважно городові та січові козаки, яких той чи інший магнат (Острозький, Вишневецький, Потоцький) наймав для охорони своїх володінь. Під час війни надвірні козаки (надвірна міліція) становили основу ополчення, яке кожен аристократ зобов'язаний був привести із собою на поклик короля.

Реєстрове козацтво. Це козаки, що належали до «королівського реєстру» й утримувалися коштом королівської скарбниці. Під час Гетьманщини в Україні був «*гетьманський реєстр*», козаки якого становили регулярну українську армію.

Повстанське козацтво. Досі історики ніколи не виокремлювали цей рід козацтва. А дарма. Воно складалося із селян, ремісників, міщан, котрі під час повстань — антипольських, антиросійських або соціальних — оголошували себе козаками, обираючи власних отаманів, полковників, сотників.

2

Майже вся середньовічна історія України — це історія її козацького лицарства. За кожним більш-менш відомим іменем виразно окреслюється постать козацького ватажка, народного героя, талановитого полководця зі славою європейського штибу та розголосу.

Можна висловитися й конкретніше: за часів розквіту Запорозької Січі, цього козацького лицарського Ордену, саме слава його воїнів не раз ставала взірцем справжньої звитяги і мужності. До Січі злітали з усієї Східної та Південної Європи найвідчайдушніші вояки, прагнучи здобути тут найвищий бойовий вишкіл, пройти гарт на хоробрість і витривалість, шаблями викресати власну славу. Навіть у найаристократичніших колах Польщі, Литви, Молдови, Валахії, Білої Русі поняття «козак» уважали тоді синонімом високого лицарського служіння.

Водночас не може не вражати класово-наївна захопленість і дореволюційних, і радянських істориків будь-яким повстанням, яке тільки виникало на території України. Хто заперечує, боротьба народу за свої економічні та релігійні права — річ свята. Однак, проаналізувавши деякі з повстань, тверезіше оцінивши постать, яка очолила їх, бачимо, що вони (тут не йдеться про стихійні бунти селян) не підготовлені як слід

і спровокував їх романтик або авантюрист, вочевидь не готовий до того, щоб командувати великим військом і довести задумане до якогось логічного завершення.

Здебільшого такі ватажки не мали ні потрібного досвіду, ні авторитету, ні конкретної програми дій, та й узагалі, розпалюючи те чи інше повстання, вони подеколи керувалися не стільки інтересами народу, гнобленого селянства, скільки власними амбіціями, прагненням зажити слави полководця, увійти в історію. Тобто, по суті, спостерігаємо своєрідний вияв комплексу Герострата. Те, що своїми діями вони кидали на жертвовник війни та післяповстанських репресій десятки тисяч людей, їх не обходило.

Знаючи про це, не поспішаймо з осудом деяких козацьких ватажків, які не вважали за потрібне приєднуватися до таких повстань, а інколи — як військові-професіонали, що добре розуміли, з ким мають справу і чим усе може скінчитися — самі намагалися загасити іскру в зародку, поки вона не переросла в масове братовбивство. При цьому слід чітко розрізняти постать, програму і потенційні можливості самого ватажка й правильно оцінювати масу селянської та козацької сіроми з її наболілими проблемами та одвічним прагненням змінити своє буття на краще негайно, переламавши кістки вельможам та багатіям і порозтягувавши їхнє добро по домівках. Такі вожді, як, скажімо, Криштоф Косинський, досить вдало ці прагнення експлуатували.

У пропонованій книжці ви знайдете також есе про лицарів, що їх наші історики згадують лише побіжно, принагідно. По зернині віднаходячи все, що тільки можна віднайти про них, я намагався повернути їх нашій пам'яті більш-менш виразно окресленими історичними постатями.

Дещо по-іншому, ніж це трактувало багато наших дослідників, зображено й осмислено тут дії гетьмана Григорія Лободи, якого досі в історичній та художній літературі подавали тільки як антипода С. Наливайка та зрадника повстанців; бездумно осміяного Самійла Зборівського... Уперше зроблено спробу уважніше придивитися до таких маловідомих постатей, як полковник Стефан Кремпський, ватажки Карпо Півторако-жуха, Максим Гулак, Каспар Підвисоцький...

Козацькі полководці

Ту саму подію різні джерела датують неоднаково. Щоб не викликати з цього приводу полеміки, я намагався або подавати й «альтернативну» дату, або ж зупинявся на найвірогіднішій, наведеній у кількох джерелах.

І нарешті останнє зауваження. Більшість істориків, творами яких ми сьогодні користуємося, першим козацьким гетьманом схильна визнавати Предслава Лянцкоронського. Дехто поруч із ним ставить Остафія Дашкевича. Гадаю, що таке визначення першості некоректне. Як можна визнавати першим гетьманом П. Лянцкоронського, якщо ті ж таки джерела, якими користувалися історики, засвідчують, що свої перші походи він організовував під командуванням князя Костянтина Острозького. Зокрема, один із таких походів задокументовано 1508 роком.

До речі, і Предслав Лянцкоронський, і Остафій Дашкевич, й інші козацькі гетьмани були старостами тих чи тих територій. Однак не всі дослідники, не кажучи вже про пересічного читача, знають, що таке староство. Здебільшого вважають, що це адміністративна одиниця, а старосту сприймають лише як керівника адміністрації. Це не зовсім так. У Польщі староство було ще й формою власності. Отож староста був і адміністратором, і володарем староства.

Кожен польський аристократ мав свої родові маєтки, тобто свою довічну власність, яку міг передавати в спадок. За особливо добру службу, за якийсь подвиг чи послугу Короні король міг наділяти його ще й староствами, що зазвичай складалися з містечка та кількох прилеглих сіл і територій. Увесь прибуток, окрім податків, належав тут старості, але він не мав права передавати цю маєтність у спадок. Крім цього, за будь-яку провину король міг позбавити його цих володінь.

Проте повернімося до питання першості. Саме з постаті князя Костянтина Острозького ми й могли б розпочати розповідь про козацьких вождів, якби не знали, що значно раніше, у вісімдесяти роки XV ст., інший князь — Б. Глинський — уже створював власні козацькі загони. І саме він у 1492—1493 роках організував кілька походів проти Кримської орди. Отже, є всі підстави вважати його першим гетьманом українського козацтва.

ЗМІСТ

Відлуння вічності.....	3
------------------------	---

Частина перша ЛИЦАРІ ДИКОГО ПОЛЯ

Богдан Глинський	15
Костянтин Острозький	18
Предслав Лянцкоронський	23
Дмитро Вишневецький.....	26
Остафій Ружинський.....	39
Іван Свирговський.....	43
Іван Підкова	48
Северин Наливайко	52
Стефан Кремпський	58
Самійло Кішка.....	62
Петро Сагайдачний	67
Тарас Трясило.....	80
Іван Сулима.....	85
Павло Павлюк.....	92
Яків Остряниця	95
Дмитро Гуня.....	98

Частина друга ШАБЛЯМИ ПИСАНИЙ ЛІТОПИС

Богдан Хмельницький	101
Іван Виговський	176
Максим Кривоніс	189
Іван Богун.....	198
Станіслав Морозенко.....	204
Іван Золотаренко	208
Лаврін Капуста.....	215
Данило Нечай.....	220
Йосип Глух.....	224
Іван Сірко.....	229
Юрій Немирич.....	244

Петро Дорошенко	250
Павло Тетеря	262
Михайло Ханенко	266
Іван Самойлович	270
Остап Гоголь	274
Іван Мазепа	276
Семен Палій	308
Пилип Орлик	312
Павло Полуботок	320
Петро Калнишевський	324
Яків Кухаренко	337
Григір Орлик	342

Богдан Сушинський — відомий письменник, академік, професор, учений і публіцист; автор понад 200 книжок; лауреат понад 20 літературних премій ім. Д. Яворницького, ім. Д. Галицького, ім. О. Дюма, ім. Джека Лондона, ім. І. Вільде, ім. Антуана де Сент-Екзюпері, Міжнародної літературної премії миру (2020) та багатьох інших; член Національної спілки письменників України, віце-президент Української асоціації письменників, член Міжнародної асоціації письменників-баталістів і мариністів. Заслужений журналіст України.

У цьому унікальному виданні подано історико-літературні есе про відомих, маловідомих або зовсім невідомих широкому загалу військових діячів України, через долю яких пізнаємо мужню, трагічну й водночас славу історію нашої Вітчизни.